

מאורות השבת

שע"י המכון התורני ירושלים

ויצא - תשפ"ו | גליון 191 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

ניתן לקבל את העלון כל שבוע
במייל: 0527615936b@gmail.com

מן הפרשה

להערות והארות: 0527615936b@gmail.com
מתקבלות עבודות הקלדה ועיבוד
במכון התורני רחוב האומן 27 ירושלים. טל: 0533194867

והנה מלאכי אלקים עולים וירדים בו - מעלת האדם

ומה זה "עולים וירדים בו" (וע"י פירש"י שם), וכתוב על זה בתרגום, המלאכים שהלכו להפוך את סדום נכשלו, הם אמרו מילה שלא כפי שראוי למלאכים להגיד, ולא נתנו להם רשות לעלות לשמים, הם נשארו בעולם העשייה. מה יש למלאכים לעשות כאן, הלא הם נבראים רוחניים [לגמרי], אז כמובן המקום היחידי שהיה להם זה להיות משמשים את יעקב אבינו, שמה הם נמצאים ב'שמים', וכשיעקב הגיע לצאת מארץ ישראל, מה שהם שימשו את יעקב זה עשה להם עילוי, והיה להם רשות לעלות בחזרה לשמים, זהו "והנה מלאכי אלקים עולים", וכשעלו לשמים הם אמרו למלאכים שבשמים: אתם יודעים, יעקב אבינו שדמותו חקוקה בכיסא הכבוד שוכב כעת למטה, וכל המלאכים רצו לראות את יעקב, זה ה"ירידים". כתוב כאן שהמלאכים אפילו לא ידעו איפה יעקב אבינו, יעקב היה בדרגה הרבה הרבה יותר גבוהה, והוא היה נעלם מהם, ועכשיו הם זכו שִׁיגְלוּ להם את הסוד איפה נמצא יעקב אבינו, אז כולם רצו לראות אותו. ועוד כתוב במדרש (ע"י ב"ר פח) שכולם התפלאו, יעקב אבינו שדמותו חקוקה בכיסא הכבוד - ישן!... מדברי המדרש הזה רואים דוגמא למה אדם יכול להגיע. האדם הוא מרכז הבריאה, ומורכב מעולמות עליונים ותחתונים, ומה שהקב"ה עשה את האדם בכזאת מורכבות עמוקה ונפלאה - זה הכל מותאם ל'מעלת הבחירה'! הנברא היחידי בעולם שיש לו בחירה ועושה דברים כרצונו בלי ציווי, זה האדם!

כל הבריאה היא מצווה, מלאכים מצווים, שרפים מצווים, אופנים מצווים, חיות הקודש מצווים, וכל התחתונים כולם מצווים, 'אין לך עשב שאין לו מלאך שמכה בו ואומר לו גדל' (ב"ר י, 1) - פירוש הדבר שאין דבר לא מצווה בבריאה, אפילו כשעשב גדל זה ג"כ ציווי, כל העליונים וכל התחתונים כולם מצווים. האדם הוא הנברא היחידי, שבעצם בשבילו הקב"ה ברא את כל הבריאה, והתאים את כל הבריאה לאדם שיש לו כח בחירה, וכיון שהוא מורכב מתחתונים ועליונים - כל מעשה שלו מקושר לכל הבריאה, האדם הוא 'בונה עולמות ומחריב'! אם האדם בוחר בטוב - הוא משפיע על עצמו ועל כל העולם כולו שפע ברכה, ואם הוא בוחר ברע - מכיון שהוא מורכב מתחתונים ועד שמי מרומים, הפגמים שהאדם עושה זה לא רק בעולמות התחתונים, הוא פוגם גם בעולמות העליונים, מחשיך את העולמות העליונים. וכמו שחז"ל אומרים (סוף דקידושין), 'לעולם יראה אדם את עצמו ואת כל העולם כולו כאילו חציו זכאי וחציו חייב, עשה מצוה אחת מזכה את כל העולם לכף זכות, עשה עבירה אחת מכריע את כל העולם לכף חובה'. זאת אומרת, אנחנו כאן בעולם הזה, זה נעלם אצלנו אבל כשיתגלה ההסתר הגדול אז יראה איזה חורבנות העבירות עשו, הכל יהיה גלוי, יראה איזה חורבן עשתה עבירה בעליונים ובתחתונים!

(עפ"י "קובץ שיחות" להגאון רבי צבי שינקר זצ"ל)

"וַיַּחֲלֶם וְהָיָה סֵלֶם מִצָּב אֶרְצָה וְרָאִשׁוּ מַגִּיעַ הַשְּׁמַיְמָה וְהָיָה מִלְּאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ" (בראשית כח, יב).

הנה הבריאה כוללת מרום שמי השמים העליונים, למעלה למעלה גבוה מעל גבוה, שרפים ואופנים, למעלה למעלה עד אין סוף, זה מצד אחד. ומצד שני - למטה למטה עד אין סוף, כמה חיות יש בעולם, כמה שרצים, כמה נבראים יש בעולם העשייה, המספריים הם בלי גבול! ואם נכלול בתוך המספריים כמה חיידקים יש, כמה מיליוני סוגי חיידקים, הלא אין גבול למספר, הם גם נבראים, הם חיים ומתפקדים מאד, יש כאלה סוגי חיידקים וכאלה סוגים, ממש אין חקר וקץ! מי שקצת מתמצא, אפילו 'מיליארדים' זה לא מספר... זה מה שאנחנו יכולים לראות כאן בעולם. וכן למעלה בעולמות העליונים, כמה כוכבים יש, הלא כל מה שרואים זה כָּאֵין וְכָאֵס על היותר רחוקים ועוד יותר רחוקים, זה הלא בלי מספר בכלל. ומי מדבר על שמי השמים העליונים, מלאכים שרפים ואופנים וחיות הקודש, בלי גבול.

ובשביל מה הכל נברא? בשביל מה הקב"ה ברא כזאת בריאה מורכבת וכזאת בריאה עשירה? מה המרכז של הבריאה? אמנם אנחנו לא משיגים מה זה קשור, אבל המרכז של הבריאה שֶׁעֲבוּרָה נברא הכל זה מילה אחת: האדם! זהו. עברו נבראו כל השמים ושמי השמים העליונים עד אין קץ, וכל התחתונים עד אין קץ, הכל נברא בעבורו.

ויבואר ביתר עמקות. אצלנו הבריאה מחולקת לשני חלקים, יש את העליונים, מלאכים שרפים ואופנים וחיות הקודש, שאלו דברים שאנחנו לא רואים אותם ולא יכולים לצייר אותם, אלו דברים רוחניים, רק מי שמגיע לדרגת 'מלאך' רואה מלאכים, אבל הנבראים הרגילים המה מנותקים מעולם המלאכים... כי מלאך הוא כולו רוחניות. ויש את המחצה התחתון, שהוא מהגלגלים, השמש והירח, ועד עומק ארעא, שכולם המה נבראים גשמיים. זו המציאות שלנו, וזה נקרא עולם העשייה, עולם התחתון, עולם הגשם. ובאמצע, במרכז הכל, עומד האדם! למה האדם הוא המרכז? זו לא שאלה, ככה הקב"ה ברא! אבל מה המרכזיות שלו? האדם מורכב מעליונים ותחתונים, זו הבריאה היחידה שהיא מורכבת, הנשמה שלו היא מתחת כסא הכבוד, היא שייכת ל'שרפים ואופנים', ל'חיות הקודש', זו הנשמה של האדם, ואילו הגוף של האדם הוא חומרי, כמו כל הבעלי חיים. כלומר, האדם הוא הנברא היחידי שמורכב משני חלקים סותרים, מצד אחד מ'רוחניות' עד אין חקר, אשר מכח זה יכול להגיע לדרגות גבוהות, עד 'ותחסרהו מעט מאלוקים'.

אם רוצים קצת לצייר מה היא מעלת האדם, כתוב בתרגום יונתן (בראשית כח, יב) עה"פ "והנה מלאכי אלקים עולים וירדים בו", ידוע השאלה שצריך להיות קודם "ירידים" ואחר כך "עולים", הרי המלאכים נמצאים בשמים,

"וַיַּחֲלֶם וְהָיָה סֵלֶם מִצָּב אֶרְצָה וְרָאִשׁוּ מַגִּיעַ הַשְּׁמַיְמָה וְהָיָה מִלְּאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ" (בראשית כח, יב). במדרש רבה: מרמז בזה על עליות וירידות המלכיות, יעו"ש. יש להבין מה ענין שהראו את זה ליעקב דייקא עתה כשיצא מבית מדרשם של שם ועבר.

וי"ל להורות כי דייקא מה שהיה טמון י"ד שנה לעסוק בתורה קבע מהלך העולם. כי הכל נמדד במה שישיראל עמלים בתורה, אל תקרי "הליכות" [עולם לו" (חבקוק ג, 1)] אלא "הליכות עולם לו".

(בית אב - הגאון רבי אליקים שלזינגר שליט"א)

"וְעֵינִי לֹאֶה רְכוּת" (בראשית כט, יז). **אֲמוֹרָאִי**
דְּרַבִּי יוֹחָנָן תַּרְגָּם קוּדְמוּי וְעֵינִי לֹאֶה הוּוּ
רְפִיכִין. אָמַר לִיה, עֵינוּהִי דְאִמָּךְ הוּוּ
רְפִיכִין. וּמָהוּ "רְכוּת", רְכוּת מְבַכֶּיהָ.
שְׁהִיו אוֹמְרִים, כֶּךָ הָיוּ הַתְּנָאִים, הַגְדוּלָה
לַגְדוּל וְהַקְטָנָה לַקְטָן, וְהִיתָה בּוֹכָה
וְאוֹמֶרֶת, יְהִי רְצוֹן שְׁלֹא אָפֵל בְּגוֹרְלוֹ שֶׁל
רְשָׁע. אָמַר רַב הוֹנָא, קָשָׁה הִיא הַתְּפִלָּה
שֶׁבִטְלָה אֶת הַגְּזֵרָה, וְלֹא עוֹד אֵלָּא
שֶׁקֶדְמָה לְאַחוּתָהּ.

"וְעֵינִי לֹאֶה רְכוּת" (בראשית כט, יז). **אֲמוֹרָאִי דְרַבִּי יוֹחָנָן** [המתורגמן] שהיה עומד לפני רבי יוחנן ואומר את דבריו לציבור השומעים], תרגם קודמוי [תרגם לפניו] את דברי הפסוק **"וְעֵינִי לֹאֶה רְכוּת"**, **וְעֵינִי לֹאֶה הוּוּ רְכִיכִין** [וְעֵינִי לֹאֶה הִיוּ רְכוּת מְטַבְעִין], והוא לשון גנאי. אמר ליה רבי יוחנן לאמורא, עינוהי דאמך הוּוּ רְכִיכִין [עֵינִי אִמָּךְ הִיוּ רְכוּת], ואמר לו כך לבזותו, כיון שלא יתכן לפרש הכתוב כך, שהרי אפילו בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב, ובודאי שלא ידבר בגנותה של לאה. אלא ומהו פירוש הכתוב **"רְכוּת"**, שהיו עיני לאה רכות מבכיה [מרוכב בכין]. ומדוע בכתה, לפי שהיו אומרים המון העם מדעתם, כך היו התנאים בין רבקה ללבן אחיה, הגדולה שבבנות לבן, שהיא לאה, תנשא לגדול שבבני רבקה, שהוא עשו, והקטנה שבבנות לבן, שהיא רחל, תנשא לקטן שבבני רבקה, שהוא יעקב. ולאח חששה שמא יתקיימו הדברים, והיתה בוכה ואומרת, יהי רצון שלא אפל בגורלו של רשע. אמר רב הונא, מכאן יש ללמוד כמה קשה [גדולה וחשובה] היא התפילה, שבטלה את הגזרה שהיתה על לאה להנשא לעשו, ולא עוד אלא שקדמה לאחותה ונשאה יעקב קודם שנשא את רחל.

ממאורות המדרש

מלהביט כי טובות בנות לבן].
ויסודם של דברי האלשיך הק' מצויים במדרש רבה כאן וכן להלן (עא, ב) 'שהיתה אמורה לשונא שכך היו התנאים שיהא גדול נושא לגדולה והקטן נושא לקטנה והיתה בוכה ואומרת, יהי רצון שלא אפול בחלקו של רשע. א"ר הונא קשה היא התפילה שביטלה את הגזירה. ולא עוד אלא שקדמה לאחותה'. ומפורט יותר במדרש תנחומא (ויצא פרק ד): '... אבל הקב"ה אדם מלחש בתוך לבו בתפלה מיד הוא שומע מנין מחנה שנאמר והנה היא מדברת וגו' (שמואל א א) תדע לך שהרי רחל ולאח לאה לא היתה ראויה להנשא אלא לעשו ורחל ליעקב והיתה לאה יושבת בפרשת דרכים ושואלת על עשו מה מעשיו והיו אומרים לה איש רע שופך דמים מקפח עוברים ושבים אדמוני כלו כאדרת שער רשע כל תועבות ה' עשה כיון שהיתה שומעת כך היתה בוכה ואומרת אני ורחל אחותי מבטן אחד יצאנו רחל תנשא ליעקב הצדיק ואני לעשו הרשע והיתה בוכה ומתענה עד שנעשו עיניה רכות לפיכך כתיב וְעֵינִי לֹאֶה רְכוּת וירא ה' כי שנואה לאה שנואין מעשה עשו בפניה אבל רחל שהיתה שומעת שהיא תנשא ליעקב היה לבה שמח ומתגאה כיון שנשאו שתיהן ליעקב אמר הקב"ה אותה שהיתה בוכה ומתענה ושנאה מעשי עשו ומתפללת לפני בדין שלא תתרחק מן אותו צדיק הריני נותן לה בנים תחלה לכך נאמר וירא ה' כי שנואה לאה'.

ועי' ב"פלא יועץ" (ערך בת) שכתב: 'ולכן חיובא על כל איש לרחם על נפשו ועל נפש בתו ולהשתדל בכל עז לבקש לה מנוח אשר ייטב לה ולו בעולם הזה ובעולם הבא, וישפוך נפשו לפני ה' כפעם בפעם על בניו ובנותיו שזיווג להם ה' זווג נאה... וגם הבת בעצמה, אם יודעת לכתוב או לקרא מן הכתב, ילך אביה אצל חכם ויסדר תפלה... או היא בעצמה במסותרים תבכה נפשה ותתענה ותשפוך נפשה לפני ה' בדברים היוצאים מלבה ככל היוצא מפיא, ותתפלל אל ה' שיזמין לה זיווג נאה תלמיד חכם, ובחיק ירא אלוקים תנתן, ושיהא זיווגה עולה יפה. וגדולה תפילה לענין זה, צא ולמד מלאה, שהיתה חלקו של עשו, ועל ידי שהרבתה בבכיה עד שנעשו עיני לאה רכות נפלה בגורלו של יעקב (ב"ב כג-א). וזכתה להעמיד ששה שבטים אשר מהם יצא תפארת ישראל בתי כהונה ולויה ובתי מלכות'.

קשה היא התפילה: ביאר ב"פ"ת, שנקט 'קשה היא התפילה' ולא משובחת היא וכדומה, כי לא די שביטלה את הגזירה שרצצה על לאה להיות לעשו, אלא שאף גרמה חוב לרחל אחותה.

רְכוּת מְבַכֶּיהָ: לְעֵיל בְּפִרְשֵׁת תּוֹלְדוֹת (כח - הו, נח, ט) **נֹאמַר: "וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וַיְלַךְ פְּדָנָה אֶרֶם אֶל לָבָן בֶּן בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי אֲחִי רְבֵקָה אִם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו, וַיֵּרָא עֵשָׂו כִּי בָרַךְ יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְשָׁלַח אֹתוֹ פְּדָנָה אֶרֶם לְקַחַת לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּכָרְכּוֹ אֹתוֹ וַיֵּצֵא עָלָיו לֵאמֹר לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן, וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל אָבִיו וְאֵל אִמּוֹ וַיְלַךְ פְּדָנָה אֶרֶם, וַיֵּרָא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו, וַיְלַךְ עֵשָׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת מִחְלַת בֵּת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אֲבִרְהָם אָחוֹת נָכוֹת עַל נָשָׁיו לֹאֶשָׁה."**

והקשה האלשיך הק', הרי ידוע היה עשו בכבוד הורים ושמיעה בקולם וכדאיתא בקידושין (ל"א) [עי' ללקוט שמעוני בראשית ס' קט"ו] אמר רשב"ג כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה שמש עשו הרשע את אביו...]. והנה עשו שמע את אביו יצחק מצווה את יעקב שלא לקחת מבנות כנען אלא לקחת מבנות לבן בפדנה ארם הרי שזה רצונו של אביו - ואת מחצית בקשת אביו קיים ולא לקח מבנות כנען, כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו, ואילו מחציתה האחרת של בקשת אביו לקחת מבנות לבן לא כיבד, והלך אל ישמעאל ולקח את בתו לאשה.

ועוד הקשה האלשיך, איך יתכן שיעקב אבינו לא שם לב לכך שלבן החליף את לאה ברחל הרי לו היה מקיים דברי חז"ל חזקה אין אדם שותה בכוס אלא אם כן בודקו יפה יפה שעל ידי כן היה רואה כי הנה היא לאה טרם יבא עליה היה משלחה מביתו באומרו הלא ברחל עבדתי ולא היה נושא אותה.

ויישב האלשיך, כי הגורם לכל זה היו תפילותיה ודמעותיה של לאה, כדכתיב **"וְעֵינִי לֹאֶה רְכוּת"** (בראשית כט, יז) 'שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובכתה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן' (רש"י). והנה שערי דמעתה לא ננעלו מלפניו יתברך לכן מה עשה הוא יתברך הכביד עיני יעקב מהסתכל בה פן יגעל בה טרם יבא אליה. ואת עיני עשו סימא מראות כי טובות בנות לבן לבל יחמדנה עשו, ולבל יגעל בה יעקב. וזה שיעור המסרה על ידי מה שעני לאה רכות פן תפול בחלק עשו כי אם שתנשא ליעקב. לכן מה עשה אלקים שעני ישראל כבדו מלבדוק אותה. ושעני רעות בנות כנען כמדובר. [וכתב שם: ג' "עֵינִי" יש במקרא. "וְעֵינִי לֹאֶה רְכוּת". "וְעֵינִי יִשְׂרָאֵל כְּבָדוֹ". "וְעֵינִי רְשָׁעִים תְּכַלִּינָה". בוכות "וְעֵינִי לֹאֶה רְכוּת" כבדו עיני יעקב מלראות אותה, ועיני עשו הרשע תכלינה

"וַיִּיקֶץ יַעֲקֹב מִשְׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אֵפֶן יֵשׁ ה' בְּמָקוֹם הַזֶּה וְאֵנִי לֹא יָדַעְתִּי" (בראשית כח, טז). 'שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה' (רש"י).

סח רבי אריה לוי: כאן בעולם הזה אנו זוכים להימצא סמוך ונראה להמקומות שהם 'בית אלוהים', וכמה חבל שהאדם יתעורר מהשינה מאוחר

מידי ויאמר 'אוי, כמה חבל, אילו ידעתי לא ישנתי'.

וכאשר מגיעים לגיל הבגרות אומרים 'אילו ידעתי לא ישנתי', ולא היה מבזבז ימי הנעורים, וכל אחד לפי גילו יש לו ללמוד ולהתעורר מזה...

(הגאון רבי שמואל אייזנבאך זצוק"ל)

אחד להתנהג כן, ומה נעים הוא לבן תורה המסגל לעצמו דרכי המוסר ודרך ארץ שקבעו לנו חז"ל אשר מקורם הם מן התורה ומן הנביאים ומן הכותבים והם נכסי דלא נידי וקבועים לדורות בלי תמורות.

"פיקו ואתו באדן נפקין" (דניאל ג, 10), נבוכדנצר אמר להם צאו ובואו, ופירש רש"י, "אע"פ שבטוחין בנס העשוי להם לא מלאם לבם לזלזל במלכות, לצאת שלא ברשות, כי היוצא בלי רשות מזלזל הוא במקום והרשות שבו הוא נמצא. ברשותו הושלכו וברשותו יצאו, ממי למדו מנח שנכנס ברשותו של הקב"ה שנאמר "בא אֶתָּה" (בראשית ז, א), ולבסוף נאמר לו "צא מן הַתֶּבֶה" (בראשית ח, 16) (תנחומא פ' נח אות י). נח מתפלל כל י"ב חודש לה' שיוציאן מן התיבה, "הוציאה מִמִּסְגָּר נִפְשֵׁי" (תהלים קמב, ח) זה נח (בראשית רבה ל"ד), חיי בתוך התיבה הם קשים מאד, ואיתא בילקוט, אמר ר' יודן אילו הייתי שם הייתי שוברה ויוצא לי - אלא אמר נח כשם שנכנסתי ברשות כך אני יוצא ממנו אלא ברשות (ילקוט בראשית סימן נ"ט). ונסיון גדול היה זה לנח מה שלא יצא, כתיב "ה' צִדִּיק יִבְחֶן" (תהלים יא, ה) זה נח שנאמר לו "צא מן הַתֶּבֶה" (בראשית רבה ל"ד אות ב'), היינו מה שלא יצא בלי רשות במצב שהיה בתיבה - ולמה לא יצא - כי אין זה מדרך ארץ ומדרך המוסר כי היוצא בלי רשות מזלזל הוא בבעלות שבו הוא נמצא עד עכשיו.

בגמ' מו"ק (ט, א): רבי יהודה בן עסמי ורבי יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי רשב"י, איפסור מיניה באורתא, לצפרא הדור וקא מפטרי מיניה, א"ל ולא איפטריתו מיני באורתא, א"ל למדתנו רבינו תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת, שנאמר "בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שָׁלַח אֶת הָעֶם וַיִּבְרְכוּ אֶת הַמֶּלֶךְ" וגו' (מלכים א' ח, 10), אלא מכאן לתלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת. אמר רשב"י לבריה, בני אדם הללו אנשים של צורה הם [כלומר, חכמים (רש"י)] זיל גביהון דליברכוך, אזיל אשכחניהו וכו'. עובדה זו מובאת גם במדרש (בראשית רבה פ"ב אות ד') ובשינוי קל, כיון שראה שהם בני אדם של יישוב, שלח עמהם זוג אחד של ת"ח לידע מה הם דורשין בדרך, ע"ש. נפלא, כי ממה שלמדו אצלו פרשת נדרים, או פרשת נסכים, עדיין לא מספיק שיתברך מהם או ללכת אחריהם לשמוע בדרך מדברי תורתם כי לא ניכר עליהם שהם אנשי צורה ובני אדם של יישוב הדעת, אבל רק אחרי שהכיר בהם שהם חיים הלכה למעשה ע"פ תורת דרך ארץ וכיבוד הרב, אז הכיר בהם שהם אנשי צורה אנשים מיושבים בדעה ובדרך ארץ וראוי להתברך מהם וללכת אחריהם לשמוע דברי תורה מהם. ולכאורה, לקבל ברכה תלוי בעיקר בצדקתם וביראת שמים, ללמוד מהם הלכה תלוי וקשור אם הם למדנים מובהקים או לא. רואים אנו מכאן שדרך ארץ קדמה לתורה (ילקוט בראשית סימן ל"ד), כי אם אין דעתם מיושבת עליהם ואין להם צלילות הדעת בשעה שהם קצת טרודים ומבוהלים, ולא מבקשים רשות עדין אין להם תמימות ושלימות, ואינם אנשי צורה.

(המשך בעלון הבא בעז"ה)

בבית התלמוד דקלם היה מקובל שלא עזב אחד את הבית (כך קראו להישיבה) בלי קבלת רשות מהמונה על הבית. ומספרים לשבח על אחד מתלמידיה שביום השתדכותו למד כל היום כרגיל ולפנות ערב כשהגיע זמן האירוסין עמד וניגש לראש הבית לבקש רשות.

הרבה שנים עברו כבר מתקופת קלם עד היום, הרבה דברים נשתנו בעם התורה מאז עד עכשיו, אולם דוגמא חיה מסדרי החיים של בעלי מוסר מובא כאן לפנינו וכדאי שישמש לנו פרט זה לאור תורה ומוסר, וללמוד ולהבין הלכות הנהגה טובה דרך ארץ וסדר מה הוא, שהם שלימות האדם, שגם מסכת אבות מתחילה במשה קבל תורה מסיני ומסכת דרך ארץ חלק ממסכתות הש"ס היא.

ולמרות שהמושג לבקש רשות שנאוי הוא לנו עוד מבית הספר וענין זה שייך לקטנים אולם ע"פ שמסופר כאן מעידה לנו העובדה שהענין של נטילת רשות שייך דוקא לגדלות והיא היא סימניה הראשונים על בן תורה שהוא בן ישיבה ושייך למקום תורה ויראה.

*

"וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֶשְׂרֵה גַמְלִים מִגְּמְלֵי אֲדֹנָיו וַיִּלְךָ וְכָל טוֹב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיִּקֶּם וַיִּלְךָ אֶל אֶרֶם נְהָרִים אֶל עִיר נַחוּר" (בראשית כד, י). לכאורה מה שנאמר "וילך" הראשון מיותר כי אח"כ כתוב "ויקם וילך". ומצאתי בספורנו שמבאר "ויקח העבד וכו' וילך", נטל רשות מאדוניו ללכת אחר שהכין את הגמלים וילך מלפני אדוניו וכו' ואח"כ "ויקם וילך" לדרכו, ע"כ. ויש להבין, לשם מה הדגישה לנו התורה שנטל רשות בטרם הלך, ובכלל הרי עצם השליחות היא עבור רבו שבקשו והשביעו על הדבר הזה, אלא הנהגה כזו תורה היא מהלכות דרך ארץ וישוב הדעת, וכדאי לכתוב "וילך" מיוחד כדי ללמדנו הלכה זו.

בראשית כ"ו, "וַיְהִי רָעַב בָּאָרֶץ וְגו' וַיִּלְךָ יַצְחָק אֶל אַבְימֶלֶךְ", וכתב הספורנו ליטול רשות ממנו דרך מוסר, בהיותו חפץ אז לצאת מארצו מפני הרעב. הכוונה בזה אע"פ שהיה רעב בארץ, 'כפנא תקיף' כלשון התרגום יונתן בן עוזיאל, מ"מ שמר דרך ארץ ומוסר, ובישוב הדעת הלך לו להפרד ממנו, כיון שהיה גר עד עכשיו בארצו חייב הוא להפרד ממנו בנימוס, ולא לעזוב המקום מבלי להודיעו.

"וַיִּכַּל לְדַבֵּר אֹתוֹ" (בראשית יז, כב). תני, הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות, ממי את למד מאברהם, פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה באו מלאכי השרת לדבר עמו, אמר להן נִפְטָר מן השכינה שהיא גדולה מכם תחלה אח"כ אני מדבר עמכם, כיון שדבר עם הקב"ה כל צרכו אמר לפניו רבון העולמים צריך אני לדבר, א"ל הפטר בשלום, ה"ד "וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אֲבְרָהָם" (בראשית יז, כב) (בראשית רבה מז, ו ובמסכת דרך ארץ פ"ה).

והנה בשו"ע סימן רמ"ב ס"ק ט"ז לא נזכר דין זה של נטילת רשות לא מרבו ולא מחבירו וכנראה שאין זה הלכה, אלא מדרך המוסר חייב כל

זכרון לצדיקים

כ"ח חשון תקס"ד:הגה"ק רבי רפאל הכהן זצ"ל אב"ד ק"ק אה"ו ובעל תורת יקותיאל

ישראל הנודע רבי אריה לייב, בעל ה"שאגת אריה". רבי אריה לייב העיד על רפאל הצעיר, כי על אף גילו הרך, "נפתחו כבר לפניו שערי חכמה" ואינו נצרך יותר לרב ללמוד תורה. עם פטירתו של ה"שאגת אריה" נתמנה רבי רפאל לראש ישיבתו במינסק, בהיותו בן 20 שנה בלבד.

הגר"א, בהיותו בכור, פדה את עצמו בתורת ודאי אצל רבי רפאל, שהיה כהן מיוחס.

הגאון רבי רפאל היה קנאי גדול אך נפלא מאד היה במדה האמת בישרות ותומתו ענותו וצדקתו וגם האנשים אשר הרבו למרר את רוחו על דבר דעות ואמונות מעידים עליו כי לא נשא פני איש. הגר"ח מוואלוז'ין למד אצלו כשתי שנים.

רבנות העיר וילקומיר נחשבה לאחת מהנעלות ומהמכובדות ביותר בליטא, וברבנותה של העיר שימשו בעבר "גאוני עולם", אשר הטביעו את חותמם ורישומם על האומה היהודית כולה. הגאון האדיר רבי רפאל הכהן זיסקינד המבורגר נתקבל כראב"ד העיר בשנת תק"ז (1747). ר' רפאל היה מגדולי תלמידיו של בעל ה"שאגת אריה", וממקורבי הגר"א מוילנא. בחייו חיבר עשרות ספרים⁴, שהנחילו לו שם עולם. מספריו: "תורת יקותיאל"; "שאלת הכהנים תורה"; "מרפא לשון"? "דעת קדושים"; "שו"ת" ו"שוב הכהן! "זכר צדיק" ועוד.

כשמלאו לרבי רפאל 12 שנה, הביאו אביו הגאון רבי יקותיאל, אב"ד במדינת ליפלאנד, לעיר הגדולה מינסק, לישיבתו של גאון

ואכן אותו גדול בתורה התפתה להם, וכתב השגות וקושיות על הספר "תורת יקותיאל", ומלבד ההשגות עצמם, נכתבו שם הרבה ביזיונות על המחבר רבי רפאל הכהן. והנה כאשר יצא ספר ההשגות לאור עולם, מיד יצאו חברי הבית דין של העיר המבורג והחרימו את המחבר של ספר ההשגות נגד "תורת יקותיאל", אבל לבסוף מקצתם חזרו בהם מן החרם, משום שבתחילה הדפיסו את ההשגות בעילום שם, ועל כן החרימו את הספר, אבל אח"כ נתגלה שהמחבר הוא גדול בתורה, ורק המשכילים פיתו אותו, וע"כ מקצתם חזרו בהם. והנה כיום הספר "תורת יקותיאל" הוא מהספרים החשובים בספרי השו"ת, וצדקתו עומדת לעד, ואילו הספר של ההשגות כיום לא נותר ממנו שום זכר, ואף אחד אינו יודע ואינו שומע מזה.

וזהו כמו שאמר חז"ל (אבות פ"ה מ"ז) 'כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים, איזו היא מחלוקת לשם שמים, זו מחלוקת שמאי והלל', ומובא בספ"ק "מאור ושמש" (ריש פרשת קרח) וז"ל: "דהנה יש לדקדק במשנה הנ"ל למה לא אמר המשנה, זו מחלוקת בית שמאי ובית הלל, ולמה נקט מחלוקת שמאי והלל. ונראה דנקט שמאי והלל, לפי ששמאי והלל חלקו לשם שמים דווקא, זה אמר הלכה כך הוא כך צריך להיות תכשיטי כלה, וזה אמר לא כך אלא כך הוא ההלכה, וכך צריך להיות תכשיטי כלה, ולא היה כוונתם לשום פניה בעולם כלל, רק לשם שמים כנזכר לעיל, לאפוקי תלמידיהם, דהיינו בית שמאי ובית הלל, היה בנמצא ביניהם כמה וכמה שכונתם היה לאיזה פניה וכו', אבל כולה לשם שמים לא היה כי אם מחלוקת שמאי והלל גופייהו, שהיה צלול וברור לשם שמים, על כן נקט התנא, איזה מחלוקת שהיא לשם שמים זה מחלוקת שמאי והלל דוקא, עכ"ד.

ברם אכתי דבריהם ז"ל צריכים ביאור, דאמרו 'מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים' – דלכאורה הרי מוטב שלא תתקיים המחלוקת. ונראה לפרש, דהנה מציינו הלכות רבות שנחלקו בהן בית שמאי ובית הלל, ובכל פעם ההלכה כהלל [חוץ מששה מקומות שבהם ההלכה כשמאי – עיין תוס' סוכה (א, ג) ד"ה דאמר], ולכאורה קשה וכי לחינם הגיעה תורתם של בית שמאי לעולם. ברם בסדר הדורות (אות שמאי) הביא ממקובלים שלעתיד לבוא יהיה הלכה כבית שמאי. והיינו שאמרו 'כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים', כלומר ששתי השיטות יקיימו, דאע"ג דבזמן הזה הלכה כבית הלל ואין הלכה כבית שמאי, אבל מכיון שמחלוקתם היתה רק לשם שמים, לכן לעתיד לבוא סופה להתקיים גם כבית שמאי שתהא הלכה כמותם. (שיחות מלוה מלכה – הגאון רבי נתן געשטעטנר זצ"ל)

תתעסק בסדר העבודה, להיות רגיל בה ובקי בכל הלכותיה ודקדוקיה!

לא זו הגאון משם עד שר' רפאל הבטיחו נאמנה, כי מכאן והלאה יתן את נפשו ללימוד סדר קדשים בעיון רב, ובהתמדה עצומה.

בשער ספרו "שאלת חכמים תורה" על קדשים, כתב רבי רפאל: 'על סדר קדשים – חידושים וביאורים ביארותי, נדרי אשר נדרתי, בפי ושפתי דברתי, להתעסק בהלכות עבודה עבדתי'. ושם רמז בזה על ההבטחה שהעניק לרבנו הגר"א, בנדרו נדר לעסוק בהלכות עבודת המקדש.

יחסו הנערץ של הגר"א רפאל לרבנו הגר"א ניכר גם מעדויות נוספות. כגון מה שסיפר אחיו של ר' רפאל, שכאשר הזכיר לפניו פעם את שם הגר"א, הבחין בו שהוא רועד בכל גופו. שאלו האח מה היא המעלה המיוחדת שמצא בו, שהוא כה חרד אף למשמע שמו, והחל ר' רפאל לתאר בפניו את שליטתו הנפלאה של הגר"א בכל התורה כולה.

כמו כן, שעה שגילה בעירו המבורג את ההלך שהתחזה לבן הגר"א והפיץ שמועות שוא בשמו, ביחס לחסידות, יצא ר' רפאל להענישו, וישב לכתוב קול קורא לכל הגלילות סביב, להתריע ולמחות על המאורע. ("הגאון" – ר' דב אליאך)

התבטא אודות ר' רפאל: 'לוא נבנה בית המקדש בימיו, היה הוא הכהן גדול'. לפיכך דחק בו ועודדו לעסוק בסדר קדשים, לברר ולשנן דיני עבודת המקדש ועבודת הקרבנות על בורים. מסורת נוספת אומרת, שהיה זה בעת שביקר רבנו הגר"א בבית רבי רפאל, בתקופת הליכתו בגלות. לא ברור היכן כיהן רבי רפאל אותה שעה, עכ"פ היה זה בטרם הגיעו לעיר המבורג. רבנו הסתיר מהמארח את זהותו שעה שהחל לפלפל עמו בדברי תורה, גם כאשר הפליג בבקאות וחרפות כידו הטובה והגדולה. בתוך כך פנה הגר"א אל בעל הבית, והציג בפיו קושיא במקום פלוני בסדר קדשים שהיה מתחבט בה זמן רב. רבי רפאל שמע, והנה השאלה באמת כבדה עד מאד, הוא אימץ את מוחו ושיקע את עינו בחיפוש אחר ישוב נאות, אך שערי תירוצים ננעלו. לפתע נצנצה בלבו כמין רוח הקודש, והוא קרא לעבר האורות, אכן נודע הדבר, אתה הוא אליהו ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו! מה אדע אני אשר לא תדע אתה, והלא סדר קדשים מונח בקופסתך! ואילו הגאון השיב לו כדברים האלה: הלא יום יום אנו מצפים ומחכים לבנין בית המקדש, ומי הוא אשר יוצק שמן משחת קודש על ראשו, אם לא אתה בקדושתך ובטוהר לבבך, ואיך לא

היה תלמידו של הגה"ק ה"שגת אריה" זצ"ל. ובימיו נתחדש הענין של רמ"ד ותלמידיו [לא נזכר את שמו בפירושו, רק בראשי תיבות, כמובא בצוואת רבינו החת"ס זצ"ל] והם חידשו את ההשכלה, וסילפו את דברי חז"ל, ואמרו, דמה שאמרו חז"ל (ויק"פ פ"א סט"ו) 'כל תלמיד חכם שאין בו דעת נבילה טובה הימנו, היינו שלא למד חכמות חיצוניות, וזהו ת"ח שאין בו דעת. ודבריהם השפיעו על הרבה אנשים שהצטרפו אליהם. והנה לפני שקמו המשכילים הללו, היו כולם יהודים שומרי תורה ומצוות, מדקדקים בקלה כבחמורה, ואף אחד לא העיז לפרוק עול תורה בריש גלי [הגם שהיו כמה עבריינים שפרקו עול, אבל הם עשו זאת בחדרי חדרים], אמנם אחרי שקמו המשכילים, יכלו למצוא קהילות שלימות, שמלפנים היו קהילות גדולות שגדלו בה יהודים יראי ה', ועכשיו עזבו את התורה במצח נחושה. ובימיו של בעל "תורת יקותיאל", התגברו המשכילים מאד, עד שאמרו, ש'יהודי' צריך להיות רק בבית, אבל ברחוב צריכים להיות 'אדם', כאילו שבאו לומר, שיהודי הוא אינו אדם, שבבית הוא יהודי ולא אדם, וברחוב הוא אדם ולא יהודי. ורצו להידמות לגויים רח"ל, וחשבו שע"ז שיתנהגו כחוקות הגויים, ויתחברו עמם, ע"ז ישאו חן בעיניהם, ויעסקו עמהם במשא ומתן באהבה ורעות. אמנם כידוע שדוקא במדינות אלו שהתגברו המשכילים – כבמדינת אשכנז ואגפיה, והרבה קהילות גדולות שהיו לשם ולתפארת הפכו לפורקי עול תורה, ורק מתי מעט נשארו נאמנים לה' ולתורתו, ושם היה נהוג, שלא לקחו רב לקהילה, אלא רק אם היה לו תואר דוקטור, ואם לא היה ד"ר לא יכל להיות רב – עשה הקב"ה, שדוקא שם ראו לבסוף את התוצאות של ההתחברות שלהם עם הגויים, שבדור האחרון הרגו ורצחו ללא רחם רבבות רבבות יהודים, אנשים נשים וטף, ומשפחות שלימות נעקדו על קידוש השם. ולמה עשה השי"ת ככה, כדי להראות שאין לנו להתחבר עם הגויים, וחם ושלום שלא להידמות להם, והמשכילים וכל הפושעים חשבו שאם יתחברו עם הגויים, ויתרמו להם, ע"ז ירוויחו כל מיני דברים, אבל לא כן היא דעת התורה, ויהודי וגוי הם שני דברים נפרדים, ובני ישראל קדושים הם, "הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב", ועל כן הביא הקב"ה עלינו מלחמה זו, בשביל להראות לכולנו שאסור להתחבר עם הגויים, ומי שמתחבר עם הגויים ומנסה להידמות להם, סוף דבר, שיקומו הגויים עלינו ויהרגו ויכלו רבבות יהודים רח"ל.

והנה הגה"ק בעל "תורת יקותיאל" שבימיו נפרצה חומת היהדות, לחם בכל עוז ותעצומות נגד המשכילים, והחרימם בריש גלי, והמשכילים שחלקם היו עדיין שומרי תורה ומצוות בבית, נפגעו מאד מהחרם, ועל כן הלכו והסיתו גדול אחד, שיכתוב השגות על הספר "תורת יקותיאל",

מעשה שבה הגאון רבי רפאל הכהן מהמבורג בעל "תורת יקותיאל", לבקר את רבינו הגר"א, וכיברו הגר"א בעוגת "לעקין". נטל ר' רפאל פרוסה מן העוגה, וביקש לטבלה בתוך משקה שיכר שהוגש לו גם כן, אלא שהגאון עצר בעדו, וצויה לו ליטול ידיו ולברך על הנטילה.

התחיל הגר"א רפאל לפלפל במה שכתבו האחרונים, שייך-שרף איננו בבחינת משקה, וממילא אין כאן 'טיבולו במשקה' המחייב נטילה. והשיבו רבנו, כי גם לדברי האומר שהוא בגדר 'זיעה בעלמא', הרי משנה היא במסכת מכשירין בראש פרק שני, שזיעה שמחמת המים דינה כמים.

התפעל ר' רפאל ואמר: אלמלא באתי אלא לשמוע דבר זה, די, קם ונטל ידיו וברך "על נטילת ידים" כהוראת רבנו הגר"א.

שמועה מספרת על ביקור של ר' רפאל בבית הגר"א, כי שעה שהזכיר בשיחתו את הספר 'מסילת ישרים' להרמח"ל, אמר הגר"א כי ביציאתו לאור עולם, הופיע אור על פני תבל, ואילו היה הלוצאטי ז"ל חי, היה הולך ברגליו אליו להקביל פניו. ולגודל חביבות הספר נתן עבורו דינר זהב בימים ההם.

יחסם של רבנו הגר"א והגר"א רפאל היה של הערכה הדדית עמוקה ביותר. מסופר כי הגאון